

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

1899-1999

МУЗЕЙ НА РУБЕЖІ ЕПОХ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ
(матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції)

МІНІСТЕРСТВО КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

МУЗЕЙ НА РУБЕЖІ ЕПОХ:
МИНУЛЕ, СЬОГОДЕННЯ, ПЕРСПЕКТИВИ
(матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції)

Київ 1999

Український скляний фігурний посуд XVIII ст. у збірці Національного музею історії України

Художнє скло є важливим оригінальним і надзвичайно цікавим видом українського декоративно-ужиткового мистецтва. Українське гутництво XVII-XVIII ст. ст. вписало яскраву сторінку в історію художнього промислу. Виробництво цього особливого за своїми практичними і художніми якостями прозорого матеріалу відоме на території нашої країни з дуже давніх часів. Свого часу однією з найпереводіших країн в галузі виробництва скла була Київська Русь. У XVII-XVIII ст. ст. районами найбільшого поширення гутництва на Україні були: Київщина, Волинське Полісся, Черніпщина, де налічувалося понад 120 гутних мануфактур.

Для виготовлення скла потрібен поташ, який добували, спалюючи дерево, а також кварцевий пісок, крейда, вапно, що залягали на цих територіях.

Назва «гута» походить від німецького слова «hütte» і означає будинок, в якому знаходиться скловарна пч. Термін «гутне скло» вказує на особливість технології виробництва, суть якої полягає в тому, що формування виробу відбувається без використання спеціальних форм і тому воно називається вільним видуванням. Майстер-склодув (гутник), керуючись інтуїцією, фантазією, за допомогою найпростіших інструментів надає виробові певної художньої форми.

Форма виробу зумовлювалася його практичним призначенням. За цим принципом створені всі крашкі зразки старого гутного посуду — від найпростіших скляниць і до фігурного скла. Висока майстерність склодувів виявлялась у простоті художніх прийомів. Стиль українського скла визначають декоративна природа матеріалу, його скромний і разом з тим живописний колорит, нескладні форми та органічно поєднані з ними прикраси.

Музейна колекція нараховує 26 одиниць різних видів скляного посуду XVII-XVIII ст. ст.

Основним продуктом виробництва гут був побутовий посуд для зберігання рідких та сипких речовин. Багатий асортимент його задовольняв потреби різних верств суспільства.

Найпоширенішим видом посуду були пляшки різних форм і габаритів. Викликають інтерес прямокутні пляшки, які виготовлялися для перевезення різноманітних напоїв в дорожніх скриньках - погребцях (називалися також «пуздри», «пуздрики», або «шкатули»). Із введенням винної монополії прямокутні пляшки стали офіційною тарою і мірою горілки і одержали назву «штофи». Штофи були звичайні, подвійні і половинні — півштофи. Виготовлялися також коштовні, оздоблені «штофи до столу», які прикрашалися розписом емалевими фарбами. Найбільш поширеним візерунком була симетрично розгалужена стеблина з однією або кількома квітками.

Окрему групу складають скляні похідні посудини: баклаги, фляги. Одні з них являють собою приплюснуті кулевидні або овалні пляшки, інші мають форму рога. Декілька зразків фляг і баклаг, що точно відтворюють форму рога, збереглися і в нашому музеї. Виготовлені вони із «простого» білого скла, а також є зразки і з скла «зеленої води» — ця назва найбільш образно визначає гатуніок не зовсім прозорого матеріалу з різними відтінками зеленого кольору.

У народному побуті були поширені скляні чарки, питуни, стопки, пивні кухлі, глечики, барильця. Ці прості, але красиві, зручні для вжитку вироби оздоблювалися в народному стилі.

До начиння для пиття належать також вироби, що вживалися на святковому столі для розливання напоїв. дзбанки, графини, глечики. Для них характерні витягнуті, елегантні форми. Прикрасою музейної колекції скла є графин XVIII ст., виготовлений із пляшкового світлозеленого скла і розписаний емаллями. Скромний гладкий віночок ліпнини на місці переходу сферичного корпусу в широкую циліндричну шийку підкреслює тектоніку посудини і гармоніє з вибагливо виліпленою ручкою. Сферичний корпус прикрашений емалевим розписом білої і червоної фарби із зображенням букету квітів та оленя.

Найбільш цікаву групу складають скляні вироби, які мають форму тварин. Вони свідчать про високу майстерність склодувів і вміння використовувати декоративні властивості вільновидувного скла. Фігурний гутний виріб, призначений для зберігання рідин, являє собою кулевидну або циліндричну пляшку, рідше барильце, що має вигляд корпусу тварини, якому доробляють голову й кінцівки. Але таке поєднання ніколи не було механічним нагромадженням різних елементів форми. Майстри допомагала природа скла, завдяки якій можна було зв'язати окремі композиційні частини в органічне ціле.

Формування посудин ґрунтувалося на уважному спостереганні природи і знанні звичок тварин. Складови створювали гротескні образи тварин і птахів, співзвучні їх відображенню в українському фольклорі, і вони сприймаються як живі, характерні персонажі народних казок, переказів і прислів'їв.

Найулюбленішою фігурною посудиною українського народу є пляшка-ведмедик, форма якої на відміну від інших форм фігурних посудин, що відзначаються значною вільністю більш-менш постійні. В усіх варіантах таких посудин ведмедик обов'язково стоїть на трьох опорах, двома лапами тримаючись за голову. Зразки цих посудин — в експозиції музею. Часто такі посудини - ведмедики прикрашали гладкими або гофрованими ліпними смужками. Відображення образу ведмеда в українському народному мистецтві має давню історію. Дуже ймовірно, що це один із проявів пережитків ведмежого культу ранньослов'янського часу. Скляна пляшка - ведмідь — необхідний атрибут старого сільського весілля.

Віртуозністю виконання, вибагливістю форми відзначаються вазы у вигляді кошика. Їм властива тонка декоративна обробка ліпним склом. Зразок такої вазы є і у музейній колекції. Це вазочка з гутного скла зеленуватого кольору на круглій широкій ніжці. Зовні прикрашена ліпними того ж скла квіточками. Найбільше такого типу вазочок серед волинських гутних виробів.

Художня обробка скла засобом гранування та гравірування також мала поширення в Україні. Гранування спостерігається частіше на ніжках бокалів, вазочок, а також є і на сферичному корпусі. Про що свідчить одна із вазочок музейної колекції, дно якої грановане рельєфними «ямками». По всій поверхні спостерігаються подовжені рубчики.

Гравірування скла — це трактування гравіру як розпису. Виконували її майстри, які вміли розписувати скло і виготовляли ліпні прикраси. Гравірований рисунок, як і всі народні витвори, відзначається не точно геометричною, але живою лінією, яка надає йому особливої принадаєності. На плоских і конічних поверхнях розміщувались симетричні рослинні орнаменти у вигляді прямих гілок або вазонних композицій. У цьому відношенні цікавим є стакан з музейної колекції, виготовлений із товстого прозорого скла, на сферичній поверхні якого можна побачити вигравіровані тоненькі гілочки з квітами.

Окреме місце у виробництві гутного скла займав аптекарський посуд. В давньоруському склярстві вироблялись маленькі начиння для пахоців і ліків. Випуск аптечного скла гутами і заводами збільшився у XVIII ст., коли запроваджені Петром I численні аптеки підвищили попит на цей вид скляної продукції. Музейна колекція налічує близько десяти одиниць різноманітних, іноді дуже цікавих за формою пляшечок, пузирків, баночок, «микулук». Деякі з них мають позолочене або золочене з перламутром покриття. Багата обстановка царської аптеки здивувала чужинців, які в 1710 р. відвідали Москву. Вони знайшли, що скляні золочені посудини, які були в аптеці, за своєю красою можуть вважатися першими в світі.

Українські склороби минулого залишили нам чудові зразки самобутньої народної творчості. Багатство форм та прикрас старого українського скла свідчить про талановитість і про притаманне народові розуміння краси.

Тиндик В.М.

(Київ, Національний музей історії України)

До історії формування етнографічної колекції НМІУ: матеріали Музею Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка у збірці музею.

Національний музей історії України — один з найстаріших музеїв, де зберігаються унікальні пам'ятки матеріальної культури українського народу.

Основу етнографічної колекції музею складають пам'ятки побутово-ужиткового призначення, що розкривають виробничу сферу діяльності людини. Значну частину збірки, близько 2 тис. одиниць, становлять матеріали, що були передані в 1936 році від Музею Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка.

У відділі рукописів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М.Рильського зберігається фонд №43 — матеріали Кабінету Антропології та Етнології ім. Хв.Вовка, за допомогою яких можна прослідкувати історію формування етнографічної колекції, що була передана до Всеукраїнського Історичного музею ім. Т.Шевченка.

В складі установ ВУАН, в березні 1921 року було засновано Музей Антропології та Етнології ім. Хв.Вовка, що мав три відділи: антропології, передісторії та етнології. Музей